

THEOLOGIA BIBLICA

Adorjáni Zoltán*

Kolozsvár

Magyarázat Alexandriai Philón *De vita contemplativa* művének címéhez

Erklärung zum Titel des Werkes:

De vita contemplativa von Philon von Alexandrien.

Zusammenfassung

Diese Studie will die Beziehung zwischen den Begriffen ἀκέτης und θεραπευτής und *Therapeutés*, die im griechischen Titel obengenannten Werkes von Philon von Alexandrien zu finden sind, erörtern. Der Autor prüft Einzelheiten jener Werke von Philon, wo diese zwei Begriffe als Wortpaare vorkommen und gelangt zur Schlußfolgerung, daß sie mit dem Einhalten Gottes Gesetzes, mit wahrer Gottesfurcht und mit dem Dienste Gottes in Zusammenhang sind. Ein Leben mit solchem Verhalten kann sich am besten in der priesterlichen Lebensweise entfalten, und das bindet sich ans Suchen göttlichen Schutzes und an seinen Dienst. In dem Werk: *De vita contemplativa* beschriebene Lebensweise der in Ägypten lebenden (essener) Therapeuten ist ein eliter, priesterlicher Dienst: Wer Gott wirklich ehren will, sei derjenige ein Levit, bzw. „Proselit“, der muß sich von seiner früheren Lebensweise und den irdischen Sachen trennen. Die in dem obengenannten Titel als Ergänzung figurierende Bezeichnung: ἰκετών steht im Einklang mit dem Namen und der Lebensweise der Therapeuten. Diese priesterliche, elite Lebensweise ist die eigenartige Form einer Flucht zu Gott.

Schlüsselwörter: Philon von Alexandrien, *De vita contemplativa*, Zuflucht suchend – ἀκέτης, Genesung hoffend – θεραπευτής.

Mint közismert, az esszénusok egyiptomi ágának létezéséről és életviteléről egyedül csak Alexandriai Philón *De vita contemplativa* – *Ἀρετῆς ἐλμῆκεδῶ ἔλετμῶδ* című munkája tanúskodik.¹ Philón azzal kezdi a terapeutákról írt könyvét, hogy miután már értekezett a tevékeny életmódra törekvő esszénusokról, most kötelességének érzi azok felől is szólni, akik az elmélkedést tekin-

* Adorjáni Zoltán (Dés, 1956) 1991-től tanít a Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézetben görög és héber nyelvet, intertestamentikát, újszövetségi exegézist. Doktori címet 2005-ben szerzett a Debreceni Református Hittudományi Egyetemen *A terapeuták kontemplatív kegyessége* témájú tézissel. Egyéb kutatási területei: az Újszövetség korának kegyességi irányzatai, deuterokanonikus és pszeudoepigráf irodalom, Imre Lajos élete és munkássága. Könyv- és lapszerkesztői (*Üzenet, Ifjú Erdély, Erdélyi Református Naptár, Református Család*) tevékenysége mellett közös tanulmánykötetekben, a *Református Szemlé*ben, a *Pannonhalmi Szemlé*ben, a *Confessió*ban és egyéb bel- és külföldi folyóiratokban közöl tanulmányokat, illetve esszéket.

¹ A másodlagos források tekintetében ld. Adorjáni Zoltán: *A terapeuták kontemplatív kegyessége*. Erdélyi Református Egyházkerület, Kolozsvár 2007, 165–170.

tették a legüdösebb dolognak (1. §).² Ebből arra a következtetésre juthatunk, hogy a palesztinai esszéneusokról írt *Quod omnis probus liber sit* könyve a *De vita contemplativa* előtt született. A kutatók legnagyobb része viszont egyetért abban, hogy a terapeutákról írt könyv 1. §-a tulajdonképpen nem a *Quod omnis probus liber sit* 75–91-re vonatkozik,³ noha itt olyan jellegű kijelentések állnak, amelyek egybecsengenek a *De vita contemplativa*-ban olvasható sorokkal. Ez a megállapítás már annak alapján is valószínűnek tűnik, hogy a *Quod omnis probus liber sit* 22 fejezetéből, azaz 159. §-ából mindössze két rövid fejezet, vagyis a 17. § vonatkozna a szóban forgó esszéneusokra.

Mindehhez a kutatók azt a kiegészítést fűzik – és ez tűnik az egyetlen elfogadható magyarázatnak –, hogy az esszéneusokról és terapeutákról írt könyv eredetileg együvé tartozhatott, és hogy ez a kétrészes mű a zsidó „filozófiát” tárgyalta. Vagyis Philón ezzel a két könyvből álló munkájával azt kívánta bizonyítani, hogy a zsidóknak is van filozófiájuk, és náluk is léteznek filozófiai iskolák, azaz tulajdonképpen kegyességi irányzatok. Így a *De vita contemplativa* 1. §-a e kétrészes mű első könyvére vonatkozott, amely sajnos elveszett.

Leopold Cohn és Willy Theiler arra a következtetésre jutott, hogy a kétféle kegyességet tárgyaló philóni mű első, azaz esszéneusokról szóló része valószínűleg ezt a címet viselhette: *Περὶ βίου πρακτικοῦ ἢ Ἑσσαίων*, vagy esetleg: *Περὶ βίου πρακτικοῦ ἢ ὁσίων*. Tudniillik a második, vagyis a terapeutákról szóló rész felett a *Περὶ βίου θεωρητικοῦ ἢ ἱκετῶν* cím áll. Kérdés marad azonban, hogy miként viszonyul egymáshoz a *θεραπευταί* név és a címben ehhez kiegészítésként csatolt *ἱκέται* megjelölés?⁴ Miért nem lett a *De vita contemplativa* címe például az egyértelmű *Περὶ βίου θεωρητικοῦ ἢ θεραπευτῶν*? Lássuk hát, mi a *ἱκέτης* és a *θεραπευτής* szavak jelentése a tágabb kontextusban.

A *ἱκέτης* és a *θεραπευταί* jelentése

A *ἱκέτης*, amelynek igei változata a *ἴκω*, illetve a *ἱκνέομαι* (*esedezni, könyörögni*) viszonylag gyakran fordul elő (már Homérosznál is), és *olyan embert* jelöl, *aki oltalmat, menedéket keres, és ezekért esedezik főleg egy oltár mellett*. Az ilyen személy rendszerint olajágot tart kezében (ἢ *ἱκετήρια ἐλαία*), amely a béke és engesztelés szimbóluma. A szó használata főleg azokkal kapcsolatban fordul elő, akik em-

² A *De vita contemplativa* magyar fordítását ld. Adorjáni Zoltán: *A terapeuták kontemplatív kegyessége*, 42–74. Adorjáni Zoltán: *Alexandriai Philón: De vita contemplativa*. Simeon könyvek. A Simeon Kutatóintézet (Pápa) könyvsorozata. Hatodik kötet. Kiadja a Pápai Református Teológiai Akadémia és a L'Harmattan Könyvkiadó és Terjesztő Kft., Budapest 2008, 31–50.

³ Ld. Cohn, Leopold – Heinemann, Isaak – Adler, Maximilian – Theiler, Willy (Hrsg.): *Philon von Alexandria. Die Werke in deutscher Übersetzung*. Band VII. Walter de Gruyter & Co., Berlin 1963, 44. old. és annak lábjegyzete.

⁴ Ld. *i. m.* VII., 44. oldalának lábjegyzetét, valamint *Philonis Alexandrini Opera Quae Supersunt*. Vol. VI. Recognoverunt Leopoldus Cohn et Sigofredus Reiter. Editio minor. Berolini [Berlin]. Typis et impensis Georgii Reimeri, MCMXV [1915] előszavának IX–X. oldalát.

berölés miatt keresnek oltalmat és tisztulást. A ἰκέσιος melléknév Zeus jelzője, ugyanis ő a segélykérők pártfogójaként tanúsít vendégszeretetet (ξένιος).⁵

A ἰκέτης szót Josephus Flavius is használja vallási értelemben. Például *A zsidók története (Antiquitates)* VII. 14,6-ban, ahol leírja, hogy a lázadó Adónia az oltár szarvaiba kapaszkodott, azaz oltalmat keresett Istennél (ἰκέτης γίνεται τοῦ θεοῦ), és így remélt kegyelmet Salamontól. De Josephusnál profán és általános értelemben is előfordul: *veszély esetén valakibe menekülni és nála oltalmat keresni (Antiquitates XIV.1,15; XX. 3,1). A zsidó háborúban (De bello)* például arról olvasunk, hogy II. Aristibulos király (Kr. e. 67–63) könyörgő (ἰκέτης) szavakkal fordult a Jeruzsálemet ostrom alá vevő Pompeiushoz (I. 6,139),⁶ illetve Heródes megengedte a hozzá könyörgő (ἰκέτην) Hélixnek, aki egy fegyveres lázadás vezére volt, hogy szabadon vonulhasson el Masadából (I. 12,2), a *De bello* 1,280-ban pedig arról, hogy Heródes Rómába utazott, és ott segítségért könyörgött Antoniusnál.

A θεραπευτής szintén gyakran előforduló szó (12-szer jelenik meg Platón, Sztrabón, Xenophon írásaiban). Jelentése: 1. *egy istenséget (Szarapis, Izis) szolgáló, imádó személy;* 2. *egy magasabb rangú embert szolgáló személy;* 3. *figyelmes bánásmódot gyakorló, ápoló, illetve orvosilag gyógyító, ápoló személy.*⁷

A Περί βίου θεωρητικοῦ ἢ ἰκετῶν cím azt mutatja, hogy Philón szinte szinonimákként állítja egymás mellé a két fogalmat. Ha tehát abból indulunk ki, hogy Philónnál valamilyen kapcsolat létezik a két szó jelentésköre között, akkor a kérdésre azáltal lehet választ találni, hogy megvizsgáljuk: jelentkezik-e együtt a két kifejezés Philón írásaiban, és ha igen, akkor milyen összefüggésekben?

Lássunk hát néhány helyet, ahol a két szó egymás mellett áll Philón munkáiban.

⁵ Ld. Soltész Ferenc – Szinyei Endre: *Görög–magyar szótár*. Második újonnan átdolgozott és bővített kiadás. Kiadja „Az Irodalmi Kör” a főiskola költségén. Nyomtatta Steinfeld Béla, a Ref. Főiskola betűivel. Sárospatak 1875, 303. Vö. Liddell, Henry George – Scott Robert – Jones, Henry Stuart – McKenzie, Roderick: *A Greek-English Lexicon*. Oxford University Press 1996 (9th edition). <http://www.perseus.tufts.edu/> (Liddell-Scott-Jones Lexicon of Classical Greek). Ez utóbbi helytelennek tartja a *pártfogó, protektor, könyörgő* értelmezést.

⁶ καὶ στρατοπεδευσάμενος ἐν τῷ χωρίῳ μίαν ἑσπέραν ἔωθεν ἠπειγέτο πρὸς τὰ Ἱεροσόλυμα καταπλαγείς δὲ τὴν ἔφοδον Ἀριστόβουλος ἰκέτης ἀπαντᾷ χρημάτων τε ὑποσχέσει καὶ τῷ μετὰ τῆς πόλεως ἐπιτρέπειν καὶ ἑαυτὸν χαλεπαίνοντα καταστέλλει τὸν Πομπήιον.

⁷ Ld. Liddell, Henry George – Scott, Robert – Jones, Henry Stuart – McKenzie, Roderick: *A Greek-English Lexicon*. Oxford University Press 1996 (9th edition). <http://www.perseus.tufts.edu/>.

Quod deterius potiori insidiari soleat, 62

A *Quod deterius potiori insidiari soleat* (Azon dolgokról, amelyeket a józan értelem kíván és gyűlöl) 62. §-a 4Móz 18,20–24-re⁸ hivatkozik. Itt arról olvashatunk, hogy Isten elrendeli Áron és a papság örökségét: az ő örökségük az ÚR legyen, és szolgálatakért – a Philón által használt Septuaginta (LXX) szerint ez a szolgálat: λειτουργεία – pedig tizedet kapjanak, mert ők járulnak a szent sátorhoz Izráel fiai helyett. Ehhez Philón a következő magyarázatot fűzi:

„A föld, víz és levegő, de még az ég s az egész világ sem elég méltó örökség hozzájuk [a lévítákhoz], hanem egyedül csak a Teremtő illik hozzájuk. Az igazi oltalomkeresők [ικέται] nála lelnek menedékre, és az ő szolgálóivá lesznek [...]”

ὦν ἀνάξιος κληρὸς γῆ καὶ ὕδωρ καὶ ἀήρ ἔτι δὲ οὐρανὸς καὶ πᾶς ὁ κόσμος ἐνομίσθη, μόνος δ' ἀξιόχρεως ὁ δημιουργός, ᾧ προσπεφύγασιν ἰκέται γνήσιοι καὶ θεράποντες αὐτοῦ γινόμενοι [...].⁹

Fred. C. Conybeare is megállapította, hogy Alexandriai Philón gyakran használja a ἰκέτης kifejezést Izráel népközösségének tagjaira, de nemcsak azokra, akik zsidóknak születtek, hanem azokra is, akik örökbefogadás útján lettek izraelitákká.¹⁰

A fenti idézetben két dolog áll előttünk:

1. Izráel törzsei közül csak a Lévié végezhet papi, közbenjárói szolgálatot az ÚR előtt. Ez a közbenjárói szolgálat olyan magasztos és olyan mértékben nagyra becsült, hogy azokat semmiféle földi dologgal, Isten által teremtetett jóval, illetve áldással nem lehet megfizetni. Az Isten előtt szolgáló papok tehát magát Istent kapják örökségül. Ehhez az örökösödéshez az is hozzátartozik, hogy Istent nem idegeníthetik el, róla soha nem

⁸ 20 *Azután ezt mondta az ÚR Áronnak: Földjükből nem kapsz örökséget, és nem lesz osztályrészed köztük. Én vagyok a te osztályrészed és örökséged Izráel fiai között. 21 Lévi fiainak pedig örökségül adtam minden tizedet Izráelben. Munkájukért kapják ezt, mert ők végzik a szolgálatot a kijelentés sátránál. [ἀντι τῶν λειτουργιῶν αὐτῶν ὅσα αὐτοὶ λειτουργοῦσιν λειτουργίαν ἐν τῇ σκηνῇ τοῦ μαρτυρίου] 22 Ne közeledjenek többé Izráel fiai a kijelentés sátrához, mert bűnhődni fognak és meghalnak, 23 hanem lévíták végzik a szolgálatot a kijelentés sátránál [καὶ λειτουργήσει ὁ Λευίτης αὐτὸς τὴν λειτουργίαν τῆς σκηνῆς τοῦ μαρτυρίου], és ők bűnhődjenek az ott elkövetett bűnökért. Örök rendelkezés ez nemzedékről nemzedékre, hogy nem kapnak örökséget Izráel fiai között. 24 Mert a lévítáknak adom örökségül Izráel fiainak a tizedét, amelyet az ÚRnak ajánlanak föl ajándéknak, ezért mondtam nekik, hogy Izráel fiai között nem kaphatnak örökséget.*

⁹ *Quod deterius potiori insidiari soleat, 62.* In: *Philonis Alexandrini Opera Quae Supersunt*, I. 272. Ld. még a *De somniis* I, 159; II, 273. Vö. Foerster, Werner: κληρὸς κτλ. címszó. In: Kittel, Gerhard (Hrsg.): *Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament*. Dritter Band. Verlag von W. Kohlhammer, Stuttgart 1967, (757–786) 761.

¹⁰ Ld. Conybeare, Fred. C., M. A.: *Philo about the Contemplative Life or the Fourth Book of the Treatise Concerning Virtutes*. Critically edited with a defence of its Genuineness. Late fellow of University College, Oxford. With a facsimile. Oxford at the Clarendon Press by Horace Hart, Printer to the University, 1895, 293.

mondhatnak le, minként Izráel fiai sem mondhatnak le az örökségbe kapott földjükéről.¹¹

2. Mivel a léviták nem kapnak földörökséget, Istenhez kényszerednek menekülni, és így nem földi dolgokban fognak buzgólkodni, mint Izráel többi törzsei, hanem Istent szolgálják. Ők – úgymond – az Úr „jövevényei”.

Tehát a földi dolgokkal való foglalkozás nem illik a papi szolgálathoz, és Isten rendelkezése alapján a papoknak nincs is más választásuk, mint hozzá menekülni és neki szolgálni. Így az Isten előtt végzett papi szolgálat, a *λειτουργία* vagy *θεραπεία* azt is jelenti, hogy a papok Istenhez menekülnek, és nála keresnek oltalmat. Ez összecseng azzal, amit a *De vita contemplativa* 13., illetve 18–20. §-ában olvashatunk a papi életmódot sajátosan megélt egyiptomi esszéusokról, a terapeutákról.

„[13] Továbbá: mivel úgy tartják, hogy a hallhatatlan és boldog élet utáni vágyakozásnak már a földi élet alatt teljességre kell jutnia, önkéntesen előre szétosztják örökségüket: javaikat fiaikra vagy leányaikra vagy akár más rokonaikra hagyják. Akiknek pedig nincsenek rokonaik, társaikra és barátaikra. Mert kerülniük kell a gazdagokat, akik vakság alá rekesztették értelmüket, ugyanis hamar felismerik, hogy ezek látván vakok. [...]

[18] Amikor tehát lemondanak javaikról, többé már semmi nem csábítja őket, s mindennek hátat fordítva vonulnak vissza. Elhagynak testvért, gyermeket, feleséget, szülőt, népes rokonságot, baráti társaságot, a szülőföldet, ahol világra jöttek, majd pedig felnevelkedtek, mivelhogy a régi kötődések húznak vissza, és ezek csábítanak a legerősebben. [19] De nem egy másik városba költöznek, mint azok, akik csődbe jutás miatt kérnek birtokárverést vagy rossz szolgálként gázdacserét. Maguk felfedezte szabadságot sem igényelnek. Ugyanis minden város, még a legjobb törvénnyel rendelkező is csupa nyugtalanság és kimondhatatlan zűrzavar mindaddig, míg csak a bölcsesség rá nem visz arra, hogy azt egyszer otthagyd. [20] Viszont lakatlan területek után kutatnak, s védett településeken kívül, kertekben vagy elhagyott mezőkön tartózkodnak. Nem mintha valami nyers embergyűlöletre szánták volna el magukat, hanem azért, mert a méltánytalanságokra épülő életviszonyokat haszontalanoknak és károsaknak látják.”

De congressu eruditionis gratia, 105

A *De congressu eruditionis gratia* (A tudás céljából történő összejövete) 105. §-a 3Móz 6,20-ra hivatkozik.¹² A vers kontextusában arról az ételáldozatról van szó (egy efa, azaz véka lisztláng tizedrésze, vö. 6,13), amelyet Áronnak és fiainak kell

¹¹ Ld. 3Móz 25,23: *A földet senki se adja el véglegesen, mert enyém a föld, ti csak jövevények és zselérek vagytok nálam.*

¹² *Csak az érintheti a húsát, aki föl van szentelve. Ha pedig a vére ráfröccsen a ruhára, akkor szent helyen kell kimosni, amire a vér fröccsent.*

bemutatniuk felavatásuk, vagyis felkenetésük alkalmával. Philón többek között ezt fűzi ehhez az igevershez:

„[...] miután ugyanis [a tökéletes¹³] túllátott a mű egészén, s az alkotó után epekedett, nála igyekezett oltalmat keresni, és az ő szolgálja törekszik lenni [...]”

[...] ὄλον γὰρ ὑπερκύψας τὸ ἔργον ἐπόθει τὸν τεχνίτην, καὶ ἰκέτης καὶ θεραπευτῆς ἐσοῦδά-
ζεν αὐτοῦ γενέσθαι.[...].¹⁴

Mindez igen hasonlít mindahhoz, amit a *De vita contemplativa* 10–12-ben olvashatunk:

„De ezek [ti. a pogányok], minthogy nemcsak a saját néptörzsükhöz, hanem a szomszédos népekhez tartozókat is balgaságokkal ruházták fel, hadd maradjanak gyógyíthatatlanul fogyatékosak a legfontosabb érzékelés, a látás nélkül. Mondom ezt nem a testi látásra, hanem a lelkire. Mert a valódi, illetve a hamis kizárólag ezzel a látással ismerhető fel. A *therapeuta közösség viszont már eleve azt sajátítja el, hogy mindig a Valóságosan Létező szemlélésére törekedjék*, és ez a látás még a napfénynél való érzékelésen is túltegyen, és soha el ne hagyja ezt a tökéletes kegyességre vezető rendet. *Nekik (pedig) a szolgálásban telik örömiük* [οἱ δὲ ἐπὶ θεραπείαν ἰόντες]; de nem szokásból, sem pedig bárki intésére vagy buzdítására, hanem mennyei szerelemtől ejti rabul őket, akárcsak a Bakkhosz tisztelőit és a korübantokat,¹⁵ akik addig rajonganak, míg meglátják vágyuk tárgyát.”¹⁶

¹³ A *tökéletes* – τέλειος mint alany az előző mondatban áll.

¹⁴ Ld. még a *De somniis* I, 159; II, 273. Vö. Foerster, Werner: κλήρος κτλ címszó. In: Kittel, Gerhard (Hrsg.): *Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament*. Dritter Band. Verlag von W. Kohlhammer, Stuttgart 1967, (757–786) 761.

¹⁵ Κορυβαντιῶντες, más néven *korübászok* eredetileg démonikus lények a görög mitológiában, Rhea-Kübelé istennő kísértői és szolgálói. Rhea Zeus és minden isten anyja, a béke és szerencse istennője. Tisztelete összekapcsolódott a kis-ázsiai Kübelé eksztatikus kultuszával, amely a Kr. e. 7. században jutott el Görögországba. Ünnepe a tavasz kezdetén tartották, és lármás zene-szó mellett hol a gyásznak, hol pedig a féktelen örömmek adtak hangot a meghalt és újraéledt természet felett. Ehhez a rítushoz öncsonkítás is tartozott, amely az istennő kedvencének, *Atisznak* legendájából alakult ki, aki önmagát megcsonkítva halt meg, majd feléledt. Rheának külön papjai (és papnői) voltak. Papjait *korübantoknak* nevezték (*Corybantes*, illetve Rómában *galli*, akik az istennő tiszteletére még férfiaságuktól is megfosztották magukat), és akárcsak a dervisek, szenvedélyes tánccal, lármával és fúvós hangszerek, illetve csörgős dobok hangos muzsikájával vonultak fel, s eközben adományokat gyűjtöttek az istennő tiszteletére (vö. Sztrabón: *Geographika* 10. 3,21). A korübantok kapcsolatba hozhatók az égei-tengeri Szamothrakén gyakorolt kultusszal is. A szamothrakéi misztériumkultusz a termékenységrítusokból fejlődött ki, és a *Kabirok*, hellenizálva a *Dioszküroszok*, tehát *Kasztor* és *Pollux* (*Polüdeükész*) tiszteletére épült, a sötétből előtörő fény istenei voltak, később pedig a hajók védőszentjei is. (Ezért viselte nevüket az a hajó is, amellyel Pál apostol Rómába tartott; ApCsel 28,11. A *Kabirok* (*kabirim*: hatalmasok; nagy istenek; vö. a hasonló jelentésű héber נָבִיר – *úr, uralkodó* szóval, 1Móz 27,29.31) a rend és jog, a titkos tudás, a művészetek és a tengeri utazás hét főniciai védőszelleme. A szamothrakéi misztériumvallásba beavatással lehetett belépni. A beavatandóktól nem erkölcsi, hanem kultikus tisztaságot követeltek, és úgy tartották, hogy a kultuszba lépők kegyesebbekké, igazabbakká és jobbakká válnak. Philón a *De opificio mundi* című könyvének 71. §-ban

Mindezek alapján a következőket állapíthatjuk meg:

1. A papi szolgálatot végző személyt a tökéletes jelző illeti.
2. A pap képes meglátni Istent, ugyanis neki megadatik a lelki látás: míg mások inkább csak a teremtő művét látják, a pap magát a Teremtőt is képes szemlélni. Ezért sóvárog Isten után, menekül az ő oltalmába, és neki törekszik szolgálni.

Quod deterius potiori insidiari soleat, 160

Philón *Quod deterius potiori insidiari soleat* című könyvének 160. §-ában szintén azt láthatjuk, hogy a *ικέτης* és *θεραπευτής* szavak egymáshoz kapcsolódnak. Itt Philón a 2Móz 33,7-hez fűz magyarázatot: *Μόyses pedig fogta a sátrat, és a táboron kívül vonta fel, messze a tábortól, és a kijelentés sátrának nevezte el. És ki kellett mennie mindenkinek a kijelentés sátrához a táboron kívülre, ha az URat kereste.*

„Ezért Mózes is fogta az ő [ti. az UR] sátrat, és azt a táboron kívül ütötte fel [LXX 2Móz 33,7], és azt a testi tábortól messze költöztette. Csupán így remélhette, hogy majd tökéletes oltalomkereső és szolgálattevő lehet Isten előtt.”

διὸ καὶ Μωυσῆς λαβὼν τὴν αὐτοῦ σκηνὴν ἔξω πῆττει τῆς παρεμβολῆς [LXX 2Móz 33,7¹⁷] καὶ μακρὰν διοικίζει τοῦ σωματικοῦ στρατοπέδου, μόνως ἂν οὕτως ἐλπίσας ἰκέτης καὶ θεραπευτῆς ἕσσεσθαι τέλειος θεοῦ.

De migratione Abrahami, 124

Az előbbi idézethez csatolható még a *De migratione Abrahami* 124 §-a, ahol a *ικέτης* és *θεραπευτής* szavak szintén egymáshoz kapcsolódnak:

„[...] ezért úgy gondolom, hogy a szabadtó Isten nyújtja a mindent leginkább gyógyító orvosságot, az ő jóságos hatalmát az oltalomkeresőknek és szolgálónak [...].”

[...] διότι οἶμαι ὁ σωτὴρ θεὸς τὸ πανακέστατον φάρμακον, τὴν ἴλεω δύναμιν, τῷ ἰκέτῃ καὶ θεραπευτῇ [...].

De specialibus legibus I, 42

Szintén csak Mózes életéhez és szolgálatához kapcsolódik a *De specialibus legibus I. (Az egyes törvények)* 42. §-a, ahol Philón a 2Móz 33,12–13-ra¹⁸ építve ezt az imádságot adja az Isten emberének szájába:

is megemlíti a korübantokat. Ld. Pecz Vilmos (szerk.): *Ókori Lexikon*. II. Franklin-Társulat Magyar Irod. Intézet és Könyvnyomda, Budapest 1904, 637–643. Tokarev, Sz. A. (főszerk.): *Mitológiai Enciklopédia*. I. Gondolat Kiadó, Budapest 1988, 707–708.

¹⁶ A *dólt* kiemelések tőlem, A. Z.

¹⁷ A LXX-ban ez áll: καὶ λαβὼν Μωυσῆς τὴν σκηνὴν αὐτοῦ ἔπηξεν ἔξω τῆς παρεμβολῆς μακρὰν ἀπὸ τῆς παρεμβολῆς [...]. Ld. *Septuaginta. Id est Vetus Testamentum graece iuxta LXX interpretes edidit Alfred Rahlf.* Volumen I. Leges et historiae. Editio nona. Württembergische Bibelanstalt Stuttgart, Deutsche Biblestiftung Stuttgart, Stuttgart 1935.

¹⁸ 12 *Majd ezt mondta Mózes az URnak: Lásd, te azt mondod nekem, hogy vezessem ezt a népet. De nem adtad tudtomra, kit küldesz velem. Pedig azt mondtad: Név szerint ismerlek téged, és megnyerted jóindulatomat.*

„Ezért most kérek és tisztelettel kiáltok hozzád, fogadd el egy oltalomkereső, téged szerető és egyedül csak néked szolgálni kívánó férfi esdeklését.”

διὸ δὴ δέομαι καὶ ποτινῶμαι προσέσθαι τὴν ἰκεσίαν ἀνδρὸς ἰκέτου καὶ φιλοθέου καὶ μόνου σὲ θεραπεύειν ἀξιοῦντος·

De virtutibus, 185

A *De virtutibus* (*Az erények*) 185. §-ában érdekes megállapítást olvashatunk az Istennek szolgáló (θεραπευτής)¹⁹ és nála oltalmat kereső (ἰκέτης) emberről. Ezt Philón az 5Móz 26,17–19-hez²⁰ fűzött magyarázata rendjén írja le. Ez a szövegrészlet nem többes szám második személyben szólítja meg Izráel népét, hanem egyes szám második személyben: *Az ÚR pedig azt kívánja ma tőled, hogy légy az ő tulajdon népe...* (LXX: καὶ κύριος εἶλατό σε σήμερον γενέσθαι σε αὐτῷ λαὸν πῆριούσιον...) *Istenednek, az ÚRnak a szent népe leszel...* (καὶ δόξαστόν εἶναι σε λαὸν ἅγιον κυρίῳ τῷ θεῷ σου...). Philón betű szerint ragaszkodott ehhez a megszólítási formához, és a következőket írja arról az emberről, aki haladéktalanul Istenhez menekül, hogy nagy buzgósággal szolgáljon neki:

„Az igazi szolgálattelvő és oltalomkereső [ti. Istennél] még akkor is, ha szám szerint csak egy férfi, annak alapján, hogy kiválasztott, erő tekintetében az egész nép ő, egy teljes nemzettel egyenértékűvé válik.”

ὁ δ' ἀληθῆς θεραπευτής τε καὶ ἰκέτης, κἂν εἰς ὦν ἀνὴρ ἀριθμῷ τυγχάνῃ, δυνάμει, καθάπερ αὐτὸς αἰρείται, σὺμπαρ ἐστὶν ὁ κλωσ, ἰοσίτιμος ὄλω ἔθνει γεγονός.

13 *Ha valóban megnyertem jóindulatodat, ismertesd meg velem a te utadat, hadd tudjam meg tőled, hogy megnyertem jóindulatodat. Nézd, ez a nép mégiscsak a te néped!*

¹⁹ Szíriai Mikhael (1126/27–1199) antiókhiai monofizita pátriárka (1166–1199) és történé író, aki Josephus Flavius, Philón és Eusebius műveire is alapozva írta meg szír nyelvű krónikáját (*Μακθῆναι ἁβνῆ*), a *therapeuták* (θεραπευταί) szót *mⁿihānē* – *szolgák, ápolók* kifejezéssel fordította. Ld. Aland, Kurt (Hrsg.): Michael der Syrier, Chronik. In: *Antike Berichte über die Essener*. Kleine Texte für Vorlesungen und Übungen 182. Begründet von Hans Lietzmann. Ausgewählt von Alfred Adam. Verlag Walter de Gruyter & Co., Berlin 1961, (60–61) 61. Vermes Géza szerint a *therapeutai* a következőket jelenti: 1. Istennek olyan szolgálói, akik lelki gyógyulást nyerne nek, és 2. lelki gyógyulásra vezetnek másokat is. (Ld. Vermes Géza: *Essenes – Therapeutai – Qumran*. In: *The Durham University Journal*, 1960. Vol. LII, nr. 3, 97–115; Vermes Géza: *Essenes and Therapeutai*, 495–504; Vermes Géza: *A zsidó Jézus. Ahogy egy történész az evangéliumokat olvassa*. Fordította Hajnal Pirocska. Osiris Kiadó, Budapest 1995, 83–84. H. G. Schönfeld félreértés miatt bírálta Vermes Géza *Essenes – Therapeutai – Qumran* című cikkének fejtegetéseit; de talán igaz van abban, hogy a *therapeutai* nem önmegnevezés, hanem a közösségen kívüliektől származó név, mint ahogy a palesztinai rokonaik sem nevezték magukat esszenusoknak. Ld. Schönfeld, H. G.: Zum Beriff „Therapeutai” bei Philo von Alexandrien. In: *Revue de Qumran*. Numéro 10. 1961. Tome 3. Fascicule 2, 495–504.

²⁰ 17 *Te ma azt kívánod az ÚRtól, hogy ő a te Istened legyen, mert te az ő útjain jársz, megtartod rendelkezéseit, parancsolatait és döntéseit, és hallgatsz a szavára.* 18 *Az ÚR pedig azt kívánja ma tőled, hogy légy az ő tulajdon népe, ahogyan megmondotta neked, megtartván minden parancsolatát.* 19 *Akkor az általa teremtetett összes nép fölél emel, hogy dicséretes, hírneves és tisztelt légy. Istenednek, az ÚRnak a szent népe leszel, ahogyan megígérte.* Vö. 3Móz 26,12: *Közzetekek járok, és Istenetek leszek, ti pedig az én népem lesztek.*

De specialibus legibus I, 309

Figyelemre méltó még a *De specialibus legibus I, 307–309.* §-a is. Philón itt az 5Móz 10,17–18-at magyarázza: *Mert Istenetek, az ÚR, istenek Istene és uraknak Ura. Ő a nagy, erős és félelmes Isten, aki nem személyválogató, és akit nem lehet megvesztegetni. Igazságot szolgáltat az árvának és az özvegynek, szereti a jövevényt, kenyeret és ruhát ad neki.*

Philón arra a kérdésre keres választ, hogy Isten miért veszi pártfogásába a jövevényeket, azaz betű szerint a *prozelitákat* (προσήλυτος), ugyanis a LXX-ban, amelynek alapján a Tórárt magyarázta, ezzel fordították a *jövevény* (𐤍𐤃) szót: ποιῶν κρίσιν προσήλυτῶ καὶ ὀρφανῶ καὶ χήρᾳ καὶ ἀγαπᾷ τὸν προσήλυτον δοῦναι αὐτῶ ἄρτον καὶ ἱμάτιον. Ti. Isten azért pártfogolja a prozelitákat, mert hátuk mögött hagyták atyáik szokásait és babonáit, igazán magukévá tették a törvény szerinti kegyességet, s így méltókká lettek arra, hogy Isten, azaz a Valóságosan Létező,²¹ védelme alá szaladjanak, nála oltalmat találjanak (ἰκέται), és szolgálói legyenek (θεραπευταί).

„307 Avagy nem látod-e, hogy a Létező hatóerei közül a jótévő és a fenytető erők az elsők és legfontosabbak? Így hát egyfelől jótévő Istennek nevezik őt, miután ennek a jótévő hatóerejének megfelelően alkotta meg és szedte ékes rendbe a mindenséget, másfelől pedig Úrnak, annak megfelelően, hogy övé a hatalom az egész világmindenség felett. De ő nemcsak az emberek Istene, hanem az istenek Istene is, és nemcsak a közemberek ura, hanem az urakodóké is. Ő félelmetesen nagy, mivel valóságosan erős is és hatalmas is [5Móz 10,17]. 308 De ugyanakkor ő, aki ennyire nagy az erények és hatóerők tekintetében, könyörületre és szánalomra indul azok iránt, akik szükségükben a leggyámoltalanabbak. Nem tekintint méltóságán alulinak, hogy jövevényeknek, árváknak vagy özvegyeknek legyen bírója [5Móz 10,18], hanem mit sem törődve királyokkal s kényurakkal és azokkal, akik nagy hatalommal bírnak, illendőnek tartja gondjába venni az elébb említettek megalázottságát. 309 A jövevé-

307 ἢ οὐχ ὀρᾷς, ὅτι περὶ τὸ ὄν αἱ πρῶται καὶ μέγισται τῶν δυνάμεων εἰσιν, ἢ τε εὐεργέτις καὶ κολαστήριος; καὶ προσηγόρευται ἢ μὲν εὐεργέτις θεός, ἐπειδὴ κατὰ ταύτην ἔθηκε καὶ διεκόσμησε τὸ πᾶν, ἢ δὲ ἕτερα κύριος, καθ' ἣν ἀνήπται τῶν ὄλων τὸ κράτος. θεὸς δὲ οὐκ ἀνθρώπων μόνον ἀλλὰ καὶ θεῶν ἐστὶ θεός, καὶ ἄρχων οὐκ ἰδιωτῶν μόνον ἀλλὰ καὶ ἀρχόντων, μέγας τέ ἐστὶν ὦν ὄντως καὶ ἰσχυρὸς καὶ κραταιός. 5Móz 10,17] 308 ἀλλ' ὅμως ὁ τοσοῦτος ἐν ἀρεταῖς καὶ δυνάμεσιν ἔλεον καὶ οἶκτον λαμβάνει τῶν ἐν ἐνδείαις ἀπορωτάτων, οὐκ ἀπαξιῶν γενέσθαι κριτῆς προσηλύτοις ἢ ὀρφανοῖς ἢ χήραις, [5Móz 10,18] ἀλλὰ βασιλέων καὶ τυράννων καὶ τῶν ἐν μεγάλαις δυναστείαις ὑπεριδῶν τὸ ταπεινὸν τῶν λεχθέντων ἀξιοῖ προνοίας. 309 τῶν μὲν ἐπηλύτων διὰ τὸδε καταλιπόντες

²¹ Philón gyakran nevezi meg Istent olyan körülírásokkal, amelyeket a filozófiából, közelebbről pedig Platónról kölcsönzött, és ezek a hellenista világ irányában tanúsított missziói szándékát is tükrözik: τὸ ὄν, ὁ ὢν, τὸ ὄντως ὄν, τὸ πρὸς ἀλήθειαν ὄν. Ld. pl. *De vita contemplativa* 2. és 11. *De confusione linguarum* 97, *De migratione Abrahami* 182.

nyeket pedig ezért veszi gondjába: Ők elhagyták hazug koholmányokkal és hiúsággal teli hazájukat, és igazi szerelmesei lettek az igazságnak és a hiúságtól mentes életevitelnek, istenfélelemre jutottak. Ők a Valóságosan Létező oltalmának keresői és az ő szolgálói is, akik méltóak lesznek az ő illendő gondviselésére, és mint Istenhez menekültek méltóképpen részesülnek ennek gyümölcseiben, az ő segítségében.

οὔτοι τὰ πάτρια οἷς ἐνετράφησαν ψευδῶν πλασμάτων γέμοντα καὶ τύφου, γενόμενοι ἀτυφίας καὶ ἀληθείας ἐρασταὶ γηῆσιοι, μετεχώρησαν πρὸς εὐσέβειαν, ἰκέται τε καὶ θεραπευταὶ τοῦ ὄντως ὄντος ἀξίως ὄντες τῆς προνοίας τῆς ἀρμοστούσης εἰκότως μεταλαγχάνουσι καρπὸν εὐράμενοι τῆς ἐπὶ τὸν θεὸν καταφυγῆς τὴν ἀπ' αὐτοῦ βοήθειαν.

Következtetés

Isten törvényének buzgó megtartása és az igazi istenfélelem, valamint a papi életmód, ami a törvény megtartásának és istenfélő életvitelnek legmagasabb formája, összekapcsolódik Isten oltalmának keresésével és az ő szolgálatával. Vermes Géza is megállapítja, hogy az Isten előtti szolgálat és a therapeuta (*gyógyító*, illetve *gyógyuló*) életvitel összekapcsolódik Philón gondolkodásmódjában.²² Tehát a θεραπευτῆς létmód egyfajta elit, papi istenszolgálat.

Ha valaki igazán akarja tisztelni Istent, legyen az lévita,²³ illetve „prozelita”, annak szinte szükségszerűen el kell szakadnia addigi életvitelétől és a földi dolgoktól.²⁴ Tehát Philón szemlélete szerint a *De vita contemplativa* címében álló ἰκετῶν egybecseng a therapeuták nevével.

A *De vita contemplativa* 2. §-ában Philón a következőkkel magyarázza a θεραπευταί megnevezést:

„2 [...] Mert valódi értelemben nevezik őket therapeutáknak és therapeuta nőknék; ugyanis már kezdettől fogva valóban jobb gyógymódot ígértek, mint szerte a városokban. Ott ugyanis csupán a testet gyógyítják. Emezek azonban gyötrelmes s ugyanakkor nehezen kezelhető betegségektől fogva tartott lelkeket is gyógyítanak, amikor kitör

[...] θεραπευταὶ γὰρ καὶ θεραπευτρίδες ἐτύμως καλοῦνται, ἦτοι παρόσον ἰατρικὴν ἐπαγγέλλονται κρείσσονα τῆς κατὰ πόλεις ἢ μὲν γὰρ σώματα θεραπεύει μόνον, ἐκείνη δὲ καὶ ψυχὰς νόσοις κεκρατημένας χαλεπαῖς τε καὶ δυσίατοις, ἃς ἐγκατέσκηψαν ἦδοναὶ

²² Vermes Géza: Essenes and Therapeutai. In: *Revue de Qumran*. Numéro 12. Octobre 1962. Tome 3. Fascicule 4, (495–504) 497.

²³ Philón itt összekapcsolja a prozelita és lévita szavak jelentését, ugyanis mindkettő magában foglalja a csatlakozást. Vö. a (I.) ןלל ige nif'al. jelentésével: *csatlakozni*, és annak ןלל névszói változatával. Ld. Koehler, Ludwig – Baumgartner, Walter: *Lexicon in Veteris Testamenti libros*. Leiden, E. J. Brill 1985, 475. és 477. Wilhelm Gesenius' hebräisches und aramäisches Handwörterbuch über das Alte Testament. In Verbindung mit Prof. Dr. H. Zimmern, Prof. Dr. W. Max Müller u. Prof. Dr. O. Weber. Bearbeitet von Dr. Frants Buhl. Springer-Verlag, Berlin/Göttingen, Heidelberg 1962, 380. és 381–382.

²⁴ Vö. Conybeare, Fred. C., M. A.: *Philo about the Contemplative Life or the Fourth Book of the Treatise Concerning Virtutes*, 267–268.

azokon öröm és érzéki vágy, kedvtelenség és félelem, követelődzés és esztelenség, hamiság s más szenvedélyek és szerencsétlenségek sokasága. És valóban terapeuták azért is, mivel már kezdettől fogva a természet²⁵ és a szent törvények tanították őket arra, hogy a Valóságosan Létezőt szolgálják [...].”

καὶ ἐπιθυμῖαι καὶ λῦπαι καὶ φόβοι πλεονεξίαι τε καὶ ἀφροσύναι καὶ ἀδικίαι καὶ τὸ τῶν ἄλλων παθῶν καὶ κακιῶν ἀνήγνυτον πλῆθος ἢ παρόσον ἐκ φύσεως καὶ τῶν ἱερῶν νόμων ἐπαιδεύθησαν θεραπεύειν τὸ ὄν [...].

Ebben a jellemzésben is felfedezhetjük, hogy a törvény szerinti élet, a földi javak megvetése és az elkülönülés, valamint az Istennek szolgáló életvitel együtvé tartoznak. A papi, elit jellegű terapeuta létmód pedig az Istenhez menekülés sajátos formája.

Felhasznált irodalom

- Adorjáni Zoltán: *Alexandriai Philón: De vita contemplativa*. Simeon könyvek. A Simeon Kutatóintézet (Pápa) könyvsorozata. Hatodik kötet. Kiadja a Pápai Református Teológiai Akadémia és a L'Harmattan Könyvkiadó és Terjesztő Kft., Budapest 2008.
- Adorjáni Zoltán: *A terapeuták kontemplatív kegyessége*. Erdélyi Református Egyhákerület, Kolozsvár 2007.
- Aland, Kurt (Hrsg.): Michael der Syrier, Chronik. In: *Antike Berichte über die Essener*. Kleine Texte für Vorlesungen und Übungen 182. Begründet von Hans Lietzmann. Ausgewählt von Alfred Adam. Verlag Walter de Gruyter & Co. Berlin 1961.
- Cohn, Leopold – Heinemann, Isaak – Adler, Maximilian – Theiler, Willy (Hrsg.): *Philo von Alexandria. Die Werke in deutscher Übersetzung*. Band I–VII. Walter de Gruyter & Co., Berlin 1962–64.
- Conybeare, Fred. C., M. A.: *Philo about the Contemplative Life or the Fourth Book of the Treatise Concerning Virtutes*. Critically edited with a defence of its Genuineness. Late fellow of University College, Oxford. With a facsimile. Oxford at the Clarendon Press by Horace Hart, Printer to the University, 1895.
- Foerster, Werner: κληρος ktl. címszó. In: Kittel, Gerhard (Hrsg.): *Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament*. Dritter Band. Verlag von W. Kohlhammer, Stuttgart 1967, 757–786.
- Koehler, Ludwig – Baumgartner, Walter: *Lexicon in Veteris Testamenti libros*. Leiden, E. J. Brill 1985.
- Liddell, Henry George – Scott Robert – Jones, Henry Stuart – McKenzie, Roderick: *A Greek-English Lexicon*. Oxford University Press 1996 (9th edition). [http://www.perseus.tufts.edu/\(Liddell-Scott-Jones Lexicon of Classical Greek\)](http://www.perseus.tufts.edu/(Liddell-Scott-Jones%20Lexicon%20of%20Classical%20Greek)).

²⁵ A természet (φύσις) lehetne esetleg ösztönt is érteni, de itt Philón bizonyára sztoikus szóhasználattal él. Ugyanis olykor a φύσις kifejezéssel Isten is helyettesíti (Ld. Cohn, Leopold – Heinemann, Isaak – Adler, Maximilian – Theiler, Willy (Hrsg.): *Philo von Alexandria. Die Werke in deutscher Übersetzung*. Band I. Walter de Gruyter & Co., Berlin 1962, *Einleitung* fejezet, 15.). Tehát a frázisnak ezt a részét így érthetjük: terapeuták azért is, mivel már kezdettől fogva Isten (φύσις) és az ő szent törvényei tanították őket arra, hogy magát a Valóságosan Létezőt szolgálják.

- Pecz Vilmos (szerk.): *Ókori Lexikon*. II. Franklin-Társulat Magyar Irod. Intézet és Könyvnyomda, Budapest 1904.
- Philonis Alexandrini Opera Quae Supersunt*. Vol. VI. Recognoverunt Leopoldus Cohn et Sigofredus Reiter. Editio minor. Berolini [Berlin]. Typis et impensis Georgii Reimeri, MCMXV [1915].
- Schönfeld, H. G.: Zum Beriff „Therapeutai” bei Philo von Alexandrien. In: *Revue de Qumran*. Numéro 10. 1961. Tome 3. Fascicule 2, 495–504.
- Septuaginta. Id est Vetus Testamentum graece iuxta LXX interpretes edidit Alfred Rablfs*. Volumen I. Leges et historiae. Editio nona. Württembergische Bibelanstalt Stuttgart, Deutsche Biblestiftung Stuttgart, Stuttgart 1935.
- Soltész Ferenc – Szinyei Endre: *Görög–magyar szótár*. Második újonnan átdolgozott és bővített kiadás. Kiadja „Az Irodalmi Kör” a főiskola költségén. Nyomtatta Steinfeld Béla, a Ref. Főiskola betűivel. Sárospatak 1875.
- Tokarev, Sz. A. (főszerk.): *Mitológiai Enciklopédia*. I. Gondolat Kiadó, Budapest 1988, 707–708.
- Vermes Géza: *A zsidó Jézus. Ahogy egy történész az evangéliumokat olvassa*. Fordította Hajnal Piroška. Osiris Kiadó, Budapest 1995.
- Vermes Géza: Essenes and Therapeutai. In: *Revue de Qumran*. Numéro 12. Octobre 1962. Tome 3. Fascicule 4, (495–504) 497.
- Vermes Géza: Essenes – Therapeutai – Qumran. In: *The Durham University Journal*, 1960. Vol. LII, nr. 3, 97–115.
- Wilhelm Gesenius' hebräisches und aramäisches Handwörterbuch über das Alte Testament*. In Verbindung mit Prof. Dr. H. Zimmern, Prof. Dr. W. Max Müller u. Prof. Dr. O. Weber. Bearbeitet von Dr. Frants Buhl. Springer-Verlag, Berlin/Göttingen, Heidelberg 1962, 380. és 381–382.